Prace Naukowe Instytutu Górnictwa
Nr 117 Politechniki Wrocławskiej Nr 117

Studia i Materiały Nr 32 2006

relikty sztolni, rudy ołowiu i srebra, Góry Sowie

Elżbieta LIBER*, Maciej MADZIARZ*

ODKRYCIE I INWENTARYZACJA SZTOLNI W BYSTRZYCY GÓRNEJ

W pracy przestawiono historię okrycia i inwentaryzacji sztolni w Bystrzycy Górnej przeprowadzonej w roku 1994. W wyniku wykonanych przez autorów badań stanu zachowania opisywanego obiektu, sztolnia ta została opisana po raz pierwszy w karcie ewidencyjnej zabytków architektury i budownictwa jako „Kopalnia rud ołowiu i srebra” w Bystrzycy Górnej. W ramach prac badawczych Wydziału Górniczego (obecnie Wydziału Geoinżynierii, Górnictwa i Geologii) Politechniki Wrocławskiej autorzy szczegółowo opisali ten oraz inne zinwentaryzowane w latach 1994–1996 relikty robót górniczych w okolicach Bystrzycy Górnej, Zagórza Śląskiego, Dziećmorowic i Walimia w Górach Sowich.

1. WPROWADZENIE

Górnictwo kruszcowe na obszarze Gór Sowich znane jest przede wszystkim z okolic Srebrnej Góry. Przemierzając na początku lat 90. XX w. mniej rozpoznane pod tym względem okolice Bystrzycy Górnej, Zagórza Śląskiego, Dziećmorowic i Walimia odnajdowaliśmy często zagubione w lesie, ledwie widoczne pośród otaczającej je roślinności nieckowate zagłębienia, usypiska rozdrobnionej skały, czasem biegnące wzdłuż zbocza głębokie zapadliska i rowy oraz nieliczne dobrze zachowane sztolnie. Rodowód niektórych takich śladów związany jest z prowadzonymi na tym terenie począwszy od około XVI w. poszukiwań oraz wydobycia rud srebra, ołowiu i cynku. Niestety nie wszystkie te obiekty zostały udokumentowane w zachowanej literaturze i planach górniczych pochodzących głównie z XVII i XIX w.

W wyniku przeprowadzonych prac badawczych Wydziału Górniczego (obecnie Wydziału Geoinżynierii, Górnictwa i Geologii) Politechniki Wrocławskiej w latach 1994–1996 zinwentaryzowaliśmy wiele reliktów robót górniczych w okolicach Bystrzycy Górnej, Zagórza Śląskiego, Dziećmorowic i Walimia [4, 9]. Najciekawsze

* Politechnika Wrocławska, Instytut Górnictwa, 50-051Wrocław, pl. Teatralny 2

z nich opisaliśmy również w kartach ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa [5, 6, 7, 8].

Jednym z lepiej zachowanych zinwentaryzowanych w 1994 r. obiektów w tej części Gór Sowich jest sztolnia z Bystrzycy Górnej [5, 9]. W ramach przeprowadzonych prac opisaliśmy stan zachowania wyrobisk i elementów zbrojenia szybowego. Na podstawie pomiarów wyrobisk wykonano schematyczny plan kopalni w Bystrzycy Górnej (rys. 1). Przebieg i stan zachowania zatopionej części wyrobisk określono na podstawie relacji z nurkowania Wiktora Bolka i Michała Stajszczyka, członków Klubu Płetwonurków „Kaszalot” PTTK Wrocław działającego przy Sekcji Grotołazów Klubu Wysokogórskiego.

2. ZARYS HISTORII OBIEKTU

Pierwsze informacje o prowadzeniu robót górniczych w okolicach Bystrzycy Górnej pochodzą z połowy XVI w. [1, 3], jednak dotyczą one kopalni ołowiu i srebra zlokalizowanej w dolinie Srebrnego Potoku (obecnie Złoty Potok) płynącego od strony Modliszowa w kierunku Bystrzycy Górnej.

Potwierdzeniem istnienia i lokalizacji sztolni w Bystrzycy Górnej jest jedynie jej zaznaczenie jako nieczynne wyrobisko górnicze na mapie geologicznej z 1924 r. [2].

Kopalnia ta była prawdopodobnie, jak wiele kopalń w tym rejonie, eksploatowana z przerwami. Nie jest wykluczone, że roboty górnicze na tym złożu trwały od XVI w. do początku XIX w. Do eksploatacji tego złoża wielokrotnie powracano, licząc, że wraz z rozwojem metod urabiania i wzbogacania rudy eksploatacja stanie się opłacalna.

Na podstawie zapisu w rejestrze górniczym z 1904 r. sztolnia w Bystrzycy Górnej uważana jest za kopalnie rud cynku o nazwie Marie-Agnes [10].

W latach 1902–1904, gdy budowano linię kolejową Świdnica Kraszowice–Jedlina Zdrój, na odcinku od stacji kolejowej Bystrzyca Górna do stacji Lubachów, prowadzono ją wysokim nasypem ziemnym. Jest przy tym znamienne, że na wysokości wylotu sztolni przerwano go, budując wiadukt kolejowy, co umożliwiło utrzymanie dostępu do kopalni. Linię kolejową i wiadukt tak wykonano, że nie wywarło to destrukcyjnego wpływu na stan zachowania wyrobisk, pomimo że linia była użytkowana do 1988 roku.

3. LOKALIZACJA SZTOLNI

Sztolnia położona jest przy drodze gruntowej na prawym brzegu rzeki Bystrzycy. W odległości około 300 m na południowy wschód od kopalni znajduje się kościół parafialny we wsi Bystrzyca Górna. Pod sklepieniem wiaduktu nieczynnej linii kolejowej Świdnica Kraszowice–Jedlina Zdrój, znajduję się otwarty wylot sztolni

(rys. 1). Naprzeciw wylotu sztolni, na lewym brzegu rzeki, przy drodze Świdnica–Jugowice, jest usytuowany przystanek autobusowy.

Rys. 1. Wylot sztolni kopalni rud ołowiu, srebra i cynku w Bystrzycy Górnej (fot. M. Madziarz, 1994)
Fig. 1. Adit outlet of a lead, silver and zinc mine in Bytrzyca Górna (phot. M. Madziarz, 1994)

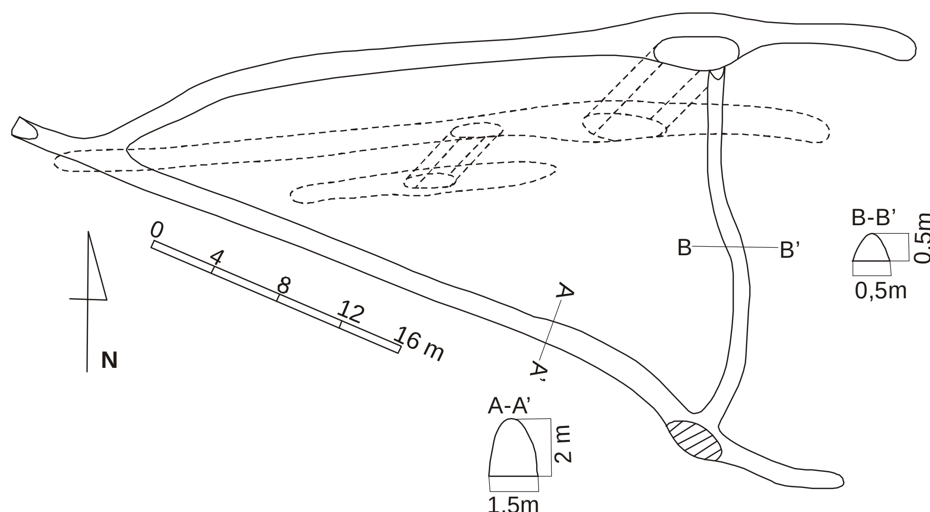
4. STAN ZACHOWANIA SZTOLNI

Wyrobiska przebiegają wzdłuż hydrotermalnej żyły barytowo-kwarcowej zawierającej rudy ołowiu, srebra i cynku (galena srebronośna i sfaleryt). Żyła przecina typowe gnejsy sowiogórskie. Wyrobiska prowadzone były w litej skale bez obudowy. Ich stan zachowania jest bardzo dobry (rys. 2).

Wyrobiska położone są na trzech poziomach, połączonych pionowymi szybikami. Chodniki biegną w kierunku wschód–zachód, zgodnie z biegiem eksploatowanej niegdyś żyły. Prawie pionowy upad eksploatowanej żyły sprawił, że wyrobiska na wszystkich poziomach (górnym i dwóch dolnych) prowadzone były w tych samych kierunkach (rys. 3).

Początki eksploatacji złoża związane były z wychodnią żyły, której rozpoznanie rozpoczęło głębienie sztolni, możliwie że już w XVI w. Prowadząc roboty zgodnie z biegiem żyły na górnym poziomie kopalni wykonano dwa rozchodzące się pod kątem około 35° wyrobiska chodnikowe. Połączone poprzecznym chodnikiem

odwadniającym. Średnia wysokość wyrobisk poziomych wynosi tutaj około 1,8 m, a szerokość około 1,0 m. Być może, w XVIII w. celem udostępnienia dolnej partii złoża zgłębiono pionowy szybik o wymiarach w przekroju poprzecznym 2,3×4,0 m i głębokości około 6 m. W szybiku zachowało się drewniane zbrojenie szybowe w postaci belkowych rozpór (rys. 4), do których mocowano rurociąg odwadniający i drabiny dla ludzi. Rurociąg wykonany jest z drewnianych rur, o długości około 3,6 m, średnicy zewnętrznej 10 cm i wewnętrznej 5 cm. Elementy drewniane drabiny łączone były na wpust i kołkowane bez użycia elementów metalowych. Jej wymiary wynoszą: długość 3,2 m, szerokość 34 cm, rozstaw szczebli 35 cm (ich wysokość 9 cm i grubość 2 cm). Zatopione elementy zbrojenia szybowego, drewniany rurociąg odwadniający i drabiny, podczas inwentaryzacji w 1994 r. były w stanie dobrym.

Rys. 2. Schematyczny plan wyrobisk kopalni w Bystrzycy Górnej (sporządziła E. Liber, 1994)
Fig. 2. Scheme of excavations of a mine in Bystrzyca Górna (made by E. Liber, 1994)

W czasie nurkowania przeprowadzonego podczas inwentaryzacji, stwierdzono że dolny zalany poziom kopalni stanowi poziome, pojedyncze wyrobisko prowadzone około 6 m niżej, równolegle do wyrobiska poziomu górnego, w którym zgłębiono szybik. Przekrój poprzeczny zalanego chodnika jest podobny do prowadzonego w poziomie górnym. Z tego wyrobiska zgłębiono kolejny szybik o głębokości około 3 m i prostokątnym przekroju poprzecznym, lecz o zdecydowanie mniejszych rozmiarach od szybiku łączącego dwa wyższe poziomy. Wyrobisko trzeciego, najniższego poziomu jest najkrótsze i prowadzone było równolegle do położonych wyżyj. Ze względu na zamulenie wody spowodowane ruchem płetwonurka niemożliwe było wykonanie dokładnych pomiarów parametrów tego wyrobiska.

Wyrobiska górnego poziomu kopalni połączono poziomym chodnikiem, o zmniejszającym się stopniowo przekroju i wylocie nad szybikiem. Wyrobiskiem

tym, prowadzonym w litej skale, odprowadzano wodę odpompowywaną z dolnego poziomu kopalni przez rurociąg wykonany z drewnianych rur. Na poziomie górnej sztolni lokalnie występuje woda do wysokości około 20–30 cm. Zbieranie się jej wynika z braku grawitacyjnego odwadniania w związku z częściowym zasypaniem wylotu sztolni.

Stan wyrobisk kopalni z roku 1994 wskazywał na możliwość udostępnienia ich dla ruchu turystycznego po wcześniejszym odwodnieniu i wykonaniu niezbędnych ekspertyz górniczo-geologicznych. Próbę udostępnienia tej sztolni podjęto, lecz obecnie nie jest ona w pełni zabezpieczona i udostępniona do ruchu turystycznego.

Rys. 3. Wyrobiska kopalni w Bystrzycy Górnej, przy zrębie zatopionego szybika (fot. M. Madziarz, 1994)
Fig. 3. Excavations of a mine in Bystrzyca Górna, the small shaft area (phot. M. Madziarz, 1994)

Rys. 4. Zatopiony szybik kopalni w Bystrzycy Górnej. (fot. M. Madziarz, 1994)
Fig. 4. Flooded small shaft in a mine in Bystrzyca Górna (phot. M. Madziarz, 1994)

5. PODSUMOWANIE

Odkrycie i przeprowadzona inwentaryzacja sztolni w Bystrzycy Górnej w roku 1994 pozwoliła na poznanie i udokumentowanie sposobu prowadzenia robót górniczych w żyłowym złożu rud metali. Współczesny stan kopalni odzwierciedla jej kształt zachowany z przełomu wieku XVIII i XIX. Po wstrzymaniu robót górniczych nie prowadzono tutaj prac naruszających oryginalny kształt wyrobisk kopalni udostępnionej sztolnią i szybikami. Kopalnia ta dokumentuje sposoby udostępniania i eksploatacji polimetalicznych złóż żyłowych stosowane w górnictwie od XVI do końca XVII w. Z uwagi na dobry stan zachowania stanowi ona cenne źródło, umożliwiające poznanie rozwoju śląskiego górnictwa rud metali. Przeprowadzona inwentaryzacja kopalni rud ołowiu, srebra i cynku z Bystrzycy Górnej oraz wpisanie jej do karty ewidencyjnej zabytków architektury i budownictwa miała za zadanie ochronę prawną tego obiektu i wpisanie jego do rejestru zabytków.

Przeprowadzona przez autorów inwentaryzacja w latach 1994–1996 wielu innych reliktów robót górniczych w tej części Gór Sowich dokumentuje rozwój gospodarczy opisywanego rejonu [9]. Wyniki tych prac stanowiły też początek dalszych badań w celu lepszego poznania historii dolnośląskiego górnictwa kruszcowego.

LITERATURA

[1] CODEX DIPLOMATICUS SILESIAE, XXI, Schlesien Bergbau und Huttenwesen, Wrocław 1901.

[2] DATHE E., FLINCKH L., *Geologische Karte von Presen und benachbarten Bundesstaaten, ark. 3074 Charlotttenbrunn* (1906–1921), Liferung 254, Herausgegeben 1924.

[3] DZIEKOŃSKI T., *Wydobycie i metalurgia kruszców na Dolnym Śląsku od połowy XIII do połowy XX wieku*, Wyd. PAN, Wrocław 1972, s. 309–315.

[4] LIBER E., *Zmiany stanu zachowania obiektów górniczych w okolicach Zagórza Śląskiego – w rejonie nieistniejącej wsi Schlesierthale.* W: Dziedzictwo i historia górnictwa oraz możliwości wykorzystania pozostałości dawnych robót górniczych. Lądek Zdrój, 21–23 kwietnia 2005. Wrocław: Oficyna Wydaw. PWr., Prace Naukowe Inst. Górn. PWr., 2005, s. 155–162.

[5] LIBER-MADZIARZ E., MADZIARZ M., *Kopalnia rud ołowiu i srebra. Bystrzyca Górna.* Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa. Biuro Studiów i Dokumentacji Zabytków, Wrocław 1994.

[6] LIBER-MADZIARZ E., MADZIARZ M., *Kopalnia rud ołowiu i srebra. Złoty Las/Lubachów.* Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa. Biuro Studiów i Dokumentacji Zabytków, Wrocław 1994.

[7] LIBER-MADZIARZ E., MADZIARZ M., *Kopalnia rud ołowiu i srebra. Bystrzyca Górna – Góra Widna.* Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa. Biuro Studiów i Dokumentacji Zabytków, Wrocław 1995.

[8] LIBER-MADZIARZ E., MADZIARZ M., *Teren robót poszukiwawczych rud srebra i ołowiu. Modliszów.* Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa. Biuro Studiów i Dokumentacji Zabytków, Wrocław 1995.

[9] LIBER-MADZIARZ E., MADZIARZ M., *Historia górnictwa odkrywkowego w Górach Sowich wraz z dokumentacją zachowanych obiektów,* Raporty Inst. Górn. PWr., Ser. SPR nr 79, 1996, s. 27.

[10] PIĄTEK E., PIĄTEK Z., *Górnictwo rud metali w Górach Sowich*, Zabytki przemysłu i techniki w Polsce cz. 3, Wyd. Studio-Reklamowe Tak, Wrocław 2000, s. 75–76.

DISCOVERY AND STOCK-TAKING OF AN ADIT IN BYSTRZYCA GÓRNA

The paper presents the history of discovery and stock-taking of an adit in Bystrzyca Górna in 1994. As a result of authors' research of a state of an preservation, the adit was described for the first time in a record card of architecture and builing engineering monuments as the "Kopalnia rud ołowiu i srebra" (lead and silver ore mine) in Bystrzyca Górna. During research in a 1994–1996 period in a Wroclaw Unversity of Technology (in a former Mining Faculty, currently Faculty of Geoingineering, Mining and Geology) authors described and drew up an inventory of this and other relics of mining activities in a area of Bystrzyca Górna, Zagórze Śląskie, Dziećmorowice and Walim in Sowie Mountains (Sudety Mts.).